

Continuăm cu acest volum prezentarea patrimoniului arhitectural autentic și valoros al sitului Roșia Montană, un fond variat și surprinzător, alcătuit din construcții civile, industriale sau de cult, provenind din epoci diferite, reprezentative pentru edificarea vernaculară dar și pentru receptarea, filtrată prin tradiția locală, a manifestărilor stilurilor europene majore adoptate în arhitectura cultă transilvăneană a ultimelor trei veacuri.

Ne îndreptăm deci atenția asupra unui peisaj caracterizat de o varietate cronologică, tipologică și stilistică deosebită datorită căreia fiecare nouă investigație aduce la lumină noi fațete ale unei culturi a edificării particulare și bogată.

Documentarea acestui patrimoniu a început cu primele campanii de relevare desfășurate de Asociația „Arhitectură. Restaurare. Arheologie” (ARA) în vara și toamna anului 2007, continuate în anii următori în cadrul *Școlilor de vară ARA*, campanii ale căror rezultate au fost prezentate în primul volum al seriei de documente de arhitectură de la Roșia Montană, publicat în 2010, care cuprindea 12 obiective, biserici, edificii publice, locuințe, amenajări tehnice.

În volumul al doilea al seriei sunt incluse releveele a nouă obiective: trei biserici și șase case, edificate între primele decade ale secolului al XVIII-lea și al doilea sfert al secolului XX, documentate între 2009 și 2011. Prin publicarea releveelor bisericilor greco-catolică și romano-catolică din Roșia Montană și a celei ortodoxe din Corna se întregeste imaginea arhitecturii istorice de cult a sitului, ilustrată acum prin toate cele șapte biserici reprezentând cinci dintre confesiunile istorice transilvănene: ortodoxă, greco-catolică, romano-catolică, unitariană, reformată.

Peisajul domestic, al locuinței tradiționale este prezentat printr-o selecție care surprinde atât arhitectura de influență urbană (casele nr. 321, 390, 475), cât și cea rurală (475, 1248), asociată fie cu mineritul familial (255, 263), cu comerțul și meșteșugurile (321, 390) sau cu creșterea animalelor (263, 1248).

Documentele de arhitectură sunt publicate pentru a introduce arhitectura valoroasă a Roșiei Montane în circuitul cercetării tuturor disciplinelor care își găsesc obiectul de studiu în mărturiile edificării și locuirii, cum ar fi istoria, cu ramurile sale specializate – istoria arhitecturii, istoria așezărilor, istoria tehnicilor de construcție –, etnografia, antropologia, geografia culturală sau altele. Acest interes științific din ce în ce

mai diversificat care are ca obiect Roșia Montană este dovedit de numărul tot mai mare de studii, comunicări, articole sau chiar conferințe dedicate diferitelor aspecte ale sitului, cum a fost cea intitulată *Roșia Montană in Universal History*, organizată în 2011 de Academia Română, Universitatea Babeș-Bolyai și ICOMOS România. Scopului științific i se adaugă unul practic: odată identificate și publicate, aceste valori vor putea fi, în cele din urmă, mai bine protejate, atât prin măsuri administrative, dintre care cea mai importantă este clasarea, cât și prin acțiuni practice directe.

Programul de documentare a valorilor patrimoniului cultural de la Roșia Montană inițiat și derulat de Asociația ARA va continua în vara anului 2012.

Releveele au fost realizate în cea mai mare parte cu mijloace tradiționale, prin măsurători manuale cu ruleta gradată, prin metoda triangulației, completate cu măsurători generale și de detaliu realizate cu instrumente topografice moderne – stația totală. În elevații și secțiuni toate măsurătorile sunt raportate la un plan de referință orizontal (*Waagriss*) convenabil ales. Mijloacele de documentare a patrimoniului angajate în campania dedicată sitului Roșia Montană s-au diversificat treptat, incluzând recent – grație colaborării cu organizația austriaco-germană EKG Baukultur – scanarea laser 3d, în încercarea de a culege informații cât mai multe și precise în condiții de accesibilitate restrictive. Câteva dintre temele dificile – documentarea de înaltă precizie și detaliere a unor porțiuni de țesut urban sau a unor vestigii ale mineritului istoric, dar și înregistrarea unor obiecte de arhitectură diferite ca scară și complexitate – au constituit exerciții menite să testeze potențialul acestei tehnici pentru investigații viitoare și au oferit în același timp materialul de bază pentru releveele a două dintre monumentele prezentate în acest volum, biserica romano-catolică din Roșia Montană și biserica ortodoxă din Corna.

Fiecare obiectiv relevat este caracterizat prin planurile tuturor nivelurilor, secțiuni caracteristice, fațade și detalii de arhitectură sau de amenajări interioare. Releveul surprinde configurația arhitecturală de ansamblu și de detaliu, dar cuprinde și informații despre starea de conservare.

Releveele prezentate în această mapă nu reprezintă materialul brut realizat de participanții la școlile de vară. Editorii au selectat și organizat materialul orientându-l spre o prezentare comparativă a monumentelor. Prelucrarea materialului grafic în vederea publicării a fost asigurată de Alexandra Stoica, Silvia Costiuc și Claudia Apostol.

Un criteriu de selecție a obiectivelor relevate, urmărit de la primul volum al documentelor de arhitectură a fost cel al posibilei contribuții la asigurarea protecției administrative a construcțiilor valoroase neprotejate din cadrul sitului. Astfel, documentarea s-a orientat și asupra acelor clădiri pentru care ARA a solicitat autorităților includerea în Lista Monumentelor Istorice (clasarea). Dintre acestea menționăm Palatul administrativ și bisericile unitariană, reformată și ortodoxă din Roșia Montană (publicate în volumul I), biserica greco-catolică din Corna (de asemenea publicată în volumul I) și cea ortodoxă din Corna. În pofida legii (L. nr. 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice), nu s-a dat curs nici până în momentul de față solicitării noastre. Documentația prezentată în această mapă poate servi și pentru evaluarea monumentelor în vederea clasării.

Utilitatea practică a documentelor de arhitectură a fost probată prin folosirea unora dintre materialele publicate pentru planificarea și punerea în aplicare a unor intervenții de conservare și restaurare – de la cele de mică anvergură, încadrate în categoria reparațiilor (curente sau excepționale) aplicate cu precădere finisajelor (ex. biserica unitariană, casa nr. 321, casa nr. 1248), la cele de mare anvergură, trecute prin fazele de planificare preliminară, proiectare și apoi execuție (Casa parohială unitariană nr. 391).

Nu în ultimul rând, selecția include doar construcții care aparțin comunității autohtone statornice de la

Roșia Montană, cea care este supusă unor presiuni dezintegratoare imense din partea companiei miniere Roșia Montană Gold Corporation, în încercarea de a face loc proiectului minier pe care îl preconizează, cu prețul strămutării locuitorilor și al distrugerii patrimoniului construit. Rezultatul acestor demersuri ale companiei miniere este vizibil la tot pasul în Roșia Montană, și este ilustrat și în documentele prezentate aici, care înregistrează în planurile de situație schimbarea – în anumite puncte dramatică – a contextului construit ca urmare a campaniei susținute de demolări condusă de compania minieră între 2004 și 2012. În prezent suntem în situația de a nu mai putea regăsi pe teren exemplare importante ale patrimoniului arhitectural local (cum ar fi, pentru a da un singur exemplu, Casa Șuluțiu) sau chiar părți întregi din țesutul construit (precum zona centrală a satului Corna). În total au fost demolate clădirile de pe 257 de proprietăți.

Fondul construit care nu a căzut pradă acestei campanii de distrugere este extrem de prețios și justifică toate eforturile de a-l salva.

În acord cu scopurile enunțate, sunt selectate în acest volum exemplare reprezentative ale arhitecturii de la Roșia Montană, unele dintre ele excepționale, veritabile monumente istorice, deși nerecunoscute prin clasare, altele exemple curente de arhitectură vernaculară, acele construcții care alcătuiesc împreună fondul construit prețios al sitului și care strălucesc doar în asocieri cu celelalte structuri similare și nu neapărat individual, în nici un caz scoase din context.

Mulțumim proprietarilor, administratorilor și curatorilor care ne-au permis accesul în clădiri pentru efectuarea măsurătorilor și înregistrărilor.

Monumentele:

Biserica greco-catolică Adormirea Maicii Domnului (1741)

Roșia Montană nr. 135

Biserica greco-catolică se află în zona Orlea, nu departe de biserica ortodoxă, în nucleul părții de jos a localității, acolo unde, începând cu secolul al XVIII-lea s-a instalat și administrația minieră habsburgică și de unde a început practicarea unui tip nou de minerit, purtat de avântul Revoluției Industriale. Aici

se află sala de apel și puțul de acces în galeria magistrală Sf. Cruce și de aici în întregul sistem subteran. În apropiere se află și ieșirea la suprafață a acestei galerii, în punctul numit Gura Minei. Biserica se înalță pe o coastă domoală care coboară spre valea pârâului Roșia (numit și Foieș), la poalele Masivului Orlea. În sus biserica se proiectează pe fundalul pădurilor tinere de mesteceni și fagi care acoperă treptat versanții pleșuvi ai muntelui.

În jos, se învecinează cu satul înșiriat aici de-a lungul apei și al drumului principal.

Clădirea se înscrie în tipologia dominantă a zonei, universală și atemporală, cea caracterizată de volumetria tripartită, crescătoare – absidă, navă, turn –, de silueta specifică dată de șarpantele cu pante repezi și de expresivitatea materialelor de construcție – zidăriile masive din piatră acoperite de tencuială văruiată și suprafețele din șindrila ale acoperișurilor (astăzi aceste din urmă caracteristici sunt de cele mai multe ori pierdute în urma unor transformări recente). Față de cazul curent, în care expresia arhitecturală este minimală sau chiar frustă, creată aproape exclusiv prin tectonica maselor, în cazul bisericii greco-catolice de la Roșia Montană limbajul arhitectural este evident pătruns de influența arhitecturii culte transilvănene. Configurația spațiului interior, cu nava divizată în trei travee alungite acoperite cu bolți *a vela* supraînălțate, susținute pe pilaștri angajați masivi, ordonanța arhitecturală exterioară – aplatizată, aproape grafică pe corpul bisericii, pronunțată și bogată pe ediculul de pe latura sudică (construit într-o etapă secundă, în același secol XVIII) – sau compoziția acoperirii turnului, împărțită în trei registre sincopate, evazate spre bază, toate aceste elemente indică o filiație barocă târzie. Mobilierul arhitectural interior (amvon, analoghion, strane) poartă aceeași expresie stilistică, deși datează din epoci diferite: ușile împărătești sunt frumoase exemplare de artă barocă de la jumătatea secolului al XVIII-lea, pe când stranele sunt mai recente, păstrând însă expresia dinamică specifică barocului.

Decorația exterioară a fost în mare parte distrusă la ultima reparație a bisericii, când a fost înlăturată toată tencuiala exterioară, incluzând pilaștrii și ancadramentele plate ale ferestrelor, cornișa bogat profilată de sub streșină și chenarele din culoare ale turnului. Se conservă încă un singur pilastru și un fragment de cornișă rămasă în construcția de lemn adosată turnului pe latura de nord, unde se află și accesul la etajele superioare.

Cea mai puternică impresie o face însă, fără îndoială, turnul elansat, cu mult mai înalt decât turnurile celorlalte biserici de la Roșia Montană și neobișnuit de înalt în contextul general al arhitecturii de cult a zonei – 25,9 m la streșină și 53,3 m la vârful crucii, față de 30,1/36,9 m la biserica romano-catolică, 18/33,8 m la biserica ortodoxă din Corna, 18,2/32,7 m la biserica ortodoxă din Roșia Montană, 17,9/26,5 m la biserica unitariană, 14/20,5 m la biserica reformată.

Structura de lemn a coifului, bine încastrată în construcția de piatră a turnului, coborând două etaje sub cota foișorului și ridicându-se într-o izbucnire impresionantă pe o înălțime mai mare decât a părții de zid, reprezintă cu siguranță una dintre cele mai spectaculoase realizări tehnice ale dulgherilor locali. Numai construcția de lemn a coifului se înalță 32 m, echivalentul înălțimii totale a bisericii ortodoxe și mai mult decât înălțimea bisericii unitariene.

Biserica greco-catolică poartă memoria celui care a fost considerat de urmașii săi *cel mai popular și mai bine făcător dintre românii ardeleni ai veacului al XIX-lea*, Simion Balint, capelan în această biserică din 1834 alături de preotul Zachei Golgoț, socrul său, apoi preot paroh din 1843 și protopop al districtului Bistra din 1862 până la moarte, în 1880. *Popa Balint* – cum îl amintește cu afecțiune Enea Hodoș, nepotul și biograful său – a luptat la 1848 alături de Avram Iancu, fiind prefect al Legiunii Arieșului.

Mormântul lui Simion Balint se află lângă biserică, aproape de zidul sudic al turnului și este marcat de un monument funerar care poartă inscripția:

În memoria mult iubitului nostru soț, tată și moș / SIMEON cav. de BALINTH / preot gr. cat. în Roșia de m. / protop. al tract. Bistra etc. / născut în Copand la 30/9 1810 / † la 16/4 1880. / CAROLINE soție / ANA HODOȘ fiică / și / Nepoții.

Cimitirul din jurul bisericii păstrează încă numeroase monumente funerare datând din secolele XVIII și XIX, prețioase atât ca mărturii istorice cât și ca realizări artistice.

Privită în toate aspectele enumerate mai sus, biserica greco-catolică din Roșia Montană se înfățișează drept unul dintre cele mai importante monumente de cult din Munții Apuseni, un edificiu de mare valoare arhitecturală și istorică.

Biserica este înscrisă în Lista monumentelor istorice (LMI) fără menționarea confesiunii și cu indicarea eronată a adresei. Astfel, în LMI la poziția 473 este înscrisă Biserica „Adormirea Maicii Domnului” (hramul bisericii greco-catolice), cu numărul poștal 175 (cel al bisericii ortodoxe), dar cu indicații privind datarea și configurația arhitecturală care descriu biserica greco-catolică: anul construirii 1741 (biserica ortodoxă este construită în 1781) și sec. XIX pentru pridvorul de pe fațada sudică (biserica ortodoxă nu are pridvor). La cea mai recentă republicare a LMI, în 2010, eroarea nu a fost remediată, perpetuându-se astfel o confuzie între două monumente deopotrivă importante.

În apropierea bisericii greco-catolice (la nr. 137) se află și casa parohială, care includea cancelaria și

arhiva protopopiatului, clădire ridicată de Simion Balint la 1854, din averea proprie. Într-un perete al casei ctitorul a instalat, cu puțin timp înainte de a muri, o placă de marmură roșie în care sunt săpate cuvintele: „S’au ridicatu aceste case parochiale / la anul 1854 prin stăruința / și intervenirea parochului și protopopului / SIMEON cav. de BALINTH. / Ne sis posteritas ingrata!”

relevu: Ionuț Butu, Dan Cioclu, Eva Dumitrescu, Anca Majaru, Alexandra Man, Gabriel Matei, Laura Negară, Alexandra Stoica (2010, 2011) ■

Biserica greco-catolică: imagine din perioada interbelică (foto. A. Schotsch) și imagine actuală.

Biserica romano-catolică Sf. Ladislau (Szent László király) (1860)

Roșia Montană nr. 549

Amplasată în partea de sus a localității, pe culmea unui deal așezat între Piața centrală și Sosași – unul dintre micile cartiere care gravitează în jurul acestui veritabil nucleu al structurii urbane – actuala clădire a bisericii romano-catolice este cea mai recentă dintre bisericile istorice de la Roșia Montană, construită la 1860 pe locul unei prime biserici din piatră ridicată la 1783 și distrusă în timpul Revoluției de la 1848.

Prin volumul simplu, de mari dimensiuni, punctat de turnul clopotelor, proiectat pe fundalul stâncos al Masivului Cărnici și înconjurat de crângul de brazi, biserica domină zona centrală a așezării. Împreună cu clădirile principale ale parohiei grupate în vecinătate – casa parohială (nr. 317), casa clopotarului (nr. 319), casa învățătorului și a cantorului, folosită și pentru școala confesională (nr. 320) – biserica ilustrează, la fel cum se întâmplă și în cazul parohiei unitariene, o caracteristică semnificativă a părții centrale a localității: organizarea în nuclee confesionale.

Biserica este atipică atât prin dimensiuni cât și prin compoziție arhitecturală. Astfel cu cei 22,2 m lungime, 12,1 m lățime și 14,5 m înălțime, nava sa este considerabil mai mare decât navele celorlalte biserici din Roșia Montană și din împrejurimi: 15,9 x 9,7 x 10,1 m biserica greco-catolică, 15,9 x 8,4 x 7,3 m biserica ortodoxă din Corna; 13,6 x 8,0 x 7,8 m biserica ortodoxă din Roșia Montană; 13,9 x 7,6 x 6,65 m biserica greco-catolică din Corna; 15,6 x 8,3 x 6,1 m biserica reformată; 14,2 (17,3) x 8,2 x 6,0 m biserica unitariană.

Dispoziția în plan a spațiilor este neobișnuită: nava de mari dimensiuni, precedată de un vestibul flancat de două capele și încheiată cu absida rectangulară a altarului este urmată de turnul cu ceas, dispus în mod surprinzător în spatele absidei. Ambele, absidă și turn, sunt flancate de sacristie spre nord și o încăpere anexă dispusă simetric spre sud. Ca urmare a acestei dispoziții particulare, turnul nu participă la perceperea bisericii din zona accesului, prezența sa contând mai mult în vederile de ansamblu, de la distanță, în care este mereu prezent, din orice punct al zonei centrale.

Arhitectura bisericii este de expresie neoclasică, transmisă prin simetria compoziției, prin repertoriul de forme – goluri încheiate în arc în plin cintru, fronton și timpane triunghiulare – și prin detaliul decorativ – modenaturile specifice, ancadramentele și cornișele profilate.

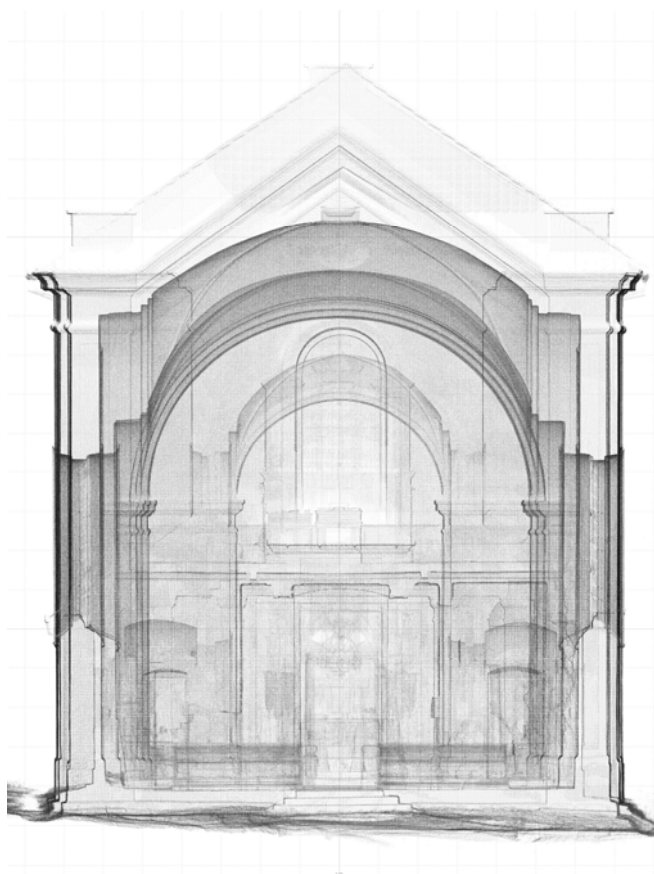
Spațiul interior remarcabil, divizat în trei travee inegale, este acoperit cu bolți *a vela* care păstrează încă decorația pictată originală și cuprinde o serie impresionantă de amenajări și elemente de mobilier arhitectural de secol XIX – altarul principal, altare secundare, amvon, orgă, strane.

Masa altarului este susținută de două coloane cu capitel corintizant, retezate și așezate pe capitel – provenite probabil de la biserica anterioară, cea de la 1783. De o parte și de alta a mesei sunt așezate alte două piese sculpturale recuperate, în formă de con de pin funerar așezate pe baze prismatice. Zona sanctuarului este delimitată față de navă printr-un parapet din piatră sculptat.

Mecanismul orologiului din turn este produs la 1885 de Fabrica de ceasuri de turn a Curții Regale din Bavaria, Johann Mannhardt (*Königlich Bayerische Hof-Thurmuhren-Fabrik Johann Mannhardt*) din München, din atelierele căreia au ieșit și ceasul din turnul Bisericii Negre din Brașov, la 1858 sau cel din turnul principal al Castelului Peleș, la 1907.

scanare laser: Mathias Ganspöck, Jan Kanngießer, EKG Baukultur, Viena – Berlin (2011);

prelucrare a datelor și redactare: Alexandra Stoica
releveu mobilier arhitectural: Monica Bocan, Daria Hagea, Florina Pop, Lucian Tuică, Alexandra Veres (2011) ■

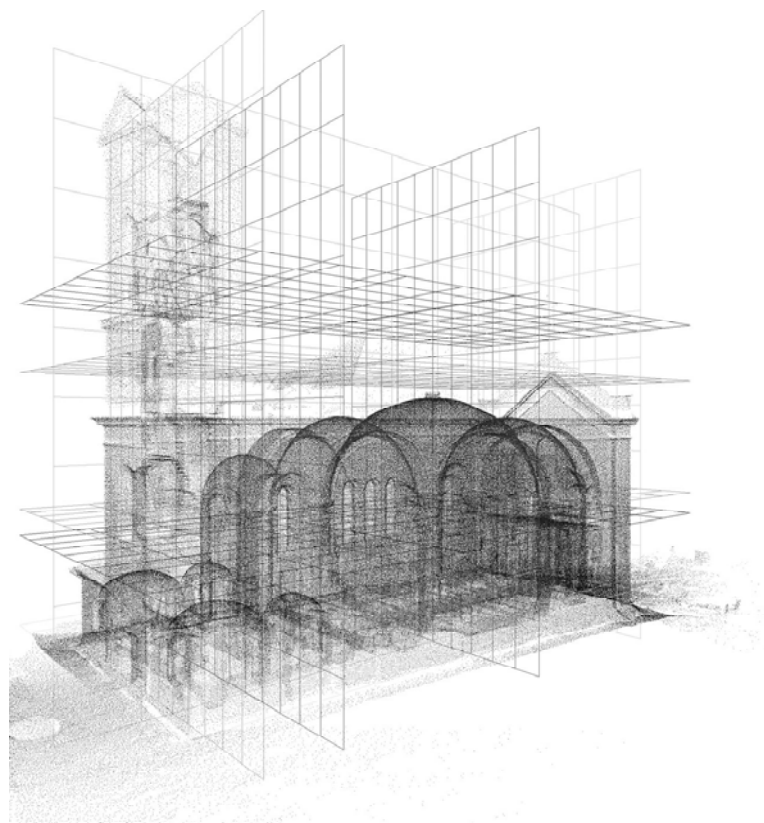
Biserica romano-catolică: secțiune și perspectivă, proiecție suprapusă a elementelor constructive – scanare laser, nor de puncte.

Biserica romano-catolică: vedere dinspre nord-est.

Biserica romano-catolică: bolțile navei.

Biserica ortodoxă Sf. Nicolae (1719)

Roșia Montană, Corna nr. 707

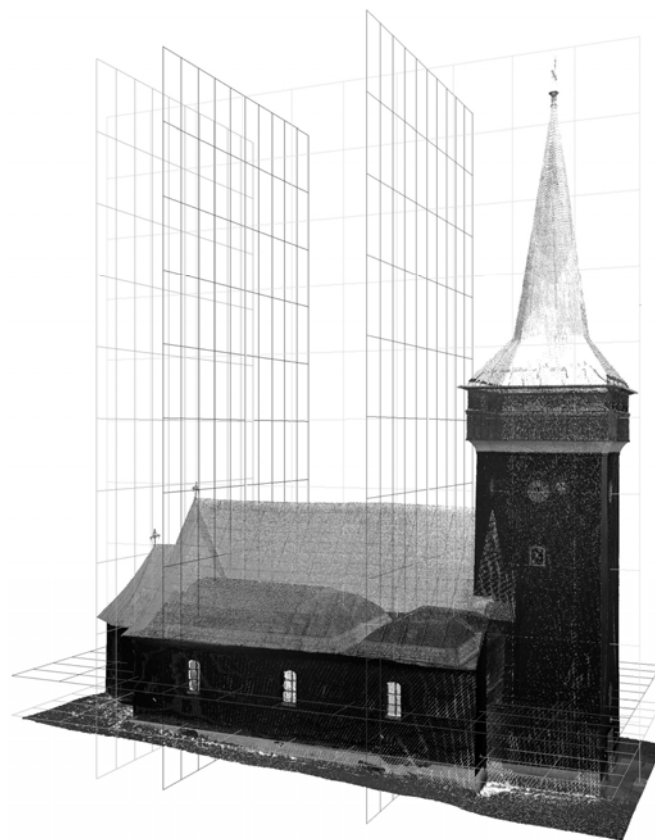
În Corna ambele biserici istorice, ortodoxă și greco-catolică, se găsesc într-o largire a văii de-a lungul căreia se desfășoară localitatea, undeva pe la mijlocul său, între coaste de deal acoperite de pajiști și pădure. Biserica ortodoxă se ridică în mijlocul unui teren neobișnuit de mare, în nucleul acestei zone centrale a așezării, fiind înconjurată de o grupare densă de construcții, locuințe și clădiri cu utilizare publică - școală, casă de cultură, prăvălii, cârciumă. Volumul masiv și impunător al bisericii se proiectează pe fundalul versanților din jur și își subordonează întreg Țesutul construit înconjurător. Biserica, cea mai veche din zona Roșiei Montane, este construită conform tradiției la 1719. Arhitectura clădirii este înscrisă într-o tipologie locală cu largă răspândire, indiferent de perioada istorică și stilistică sau de confesiune, după cum foarte bine demonstrează bisericile Roșiei Montane - cea a bisericii cu volumetrie tripartită: navă simplă divizată în naos și pronaos, încheiată spre răsărit cu absidă poligonală sau semicirculară și precedată la apus de turn. Față de aceste constante tipologice, biserica ortodoxă din Corna se detașează printr-o îmbinare de masivitate și eleganță: volumul simplu al navei, perforat de goluri puține și restrânse și încheiat cu o absidă mai joasă, poligonală în cinci laturi este contrabalansat de turnul masiv și orb, străpuns doar de golul ușii și de patru mici goluri circulare disimulate de câte un cadran de ceas pictat în jurul fiecăruia. Șarpanta turnului, ridicată peste foișorul inițial deschis, astăzi obturat cu obloane pline, este în acest caz tăiată într-un singur volum, cu pantă temperată la bază și avântat puternic în continuare. Înălțimea turnului (ajungând la 33,8 m) este mai mare decât a turnurilor altor biserici din zonă, cu excepția celei greco-catolice și a celei romano-catolice din Roșia Montană.

Alăturarea celor trei corpuri, absida, nava și turnul, simple, fruste, generează o compoziție arhitecturală impunătoare și sobră, chiar monumentală.

În curte, în apropierea bisericii, se găsește casa parohială, o locuință tradițională v. Întreg ansamblul reprezintă un pol major al acestei părți a așezării, în jurul său dezvoltându-se zona centrală a satului. Cea mai mare parte a fondului construit al acestei zone a dispărut însă în urma campaniei susținute de demolări conduse de compania minieră.

scanare laser: Mathias Ganspöck, Jan Kanngießner, EKG Baukultur, Viena - Berlin (2011);

prelucrare a datelor și redactare: Alexandra Stoica, Sorana Vlad ■

Biserica ortodoxă (Corna), vedere perspectivă dinspre nord-vest - scanare laser, nor de puncte.

Casa cantorială unitariană

(sec. XVIII, 1872, sf. sec. XIX)

Roșia Montană nr. 390

Împreună cu celelalte edificii grupate în jurul bisericii unitariene - casa parohială (nr. 391) și casa clopotarului (nr. 553) - casa cantorială participă la o grupare care descrie o particularitate urbanistică importantă a Roșiei Montane: organizarea în nuclee confesionale.

Așezată în punctul de convergență, în partea din amonte a Pieței, a străzii Siciliene și unei intrări care conduce spre Biserica romano-catolică, casa se distinge printr-o serie de particularități urbanistice și arhitecturale: închide spațiul Pieței și în același timp se deschide spre acest spațiu, prin țesirea colțului și dispunerea oblică a principalului acces la parter, artificiu prin care se asigură spațiilor comerciale o maximă comunicare, în trei direcții, cu strada și târgul. Casa închide perspectiva ascendentă creată de fronturile Pieței în direcția acestui nod al rețelei stradale.

Modelul tradițional, al casei cu pivniță boltită suprapusă de două sau trei camere înșiruite de-a lungul unui târnaț, este în acest caz prelucrat pentru a răspunde orientării duble, către cele două străzi și unei distribuții interioare mai complexe. Chiar și în această situație târnațul, deși nu mai asigură accesul în fiecare încăpere, rămâne un element structurant al

laturii dinspre curte. Rolul compozițional atribuit acestui element este în mod direct subliniat de prelucrarea elementelor dulgherești, în special a stâlpilor ciopliți în forma unor coloane clasicizante cu fus galbat, capiteluri surmontate de abace și baze cu două toruri.

La nivelul parterului, spațiile interioare laterale conservă boltirile originare din piatră, aplatizate și străpunse de penetrații în dreptul ușilor și ferestrelor. Bolta încăperii principale, dinspre Piață, a fost înlocuită cu un planșeu din lemn, iar încăperea din colțul opus, spre curte, este acoperită cu bolțișoare de cărămidă pe grinzi metalice.

În prezent, decorul clasicizant al fațadelor principale orientate spre spațiul public este în totalitate înlăturat. Imaginile istorice descriu însă o organizare arhitecturală în două registre, cu cornișă puternic evazată și pilaștri bosați care ritmău câmpul registrului superior.

Casa este înscrisă în Lista Monumentelor Istorice a județului Alba la poziția 497, cod AB-II-m-B-00296.

relevu: Georgiana Ciceo, Cristian Hanusz (2010) ■

Casa cantorială unitariană: vedere din Piață.

Casa cantorială unitariană: imagine din anii 1970 (M. Bonfert, V. Wollmann, „Die Betriebsgebäude des Montanwesens in Roșia Montană”, în *Silber und Salz in Siebenbürgen*, Bd. 4, Bochum, 2002, p. 200).

Locuință urbană cu prăvălie (1939)

Roșia Montană nr. 321

Construită la sfârșitul perioadei interbelice, în 1939, casa se înscrie într-o tipologie arhitecturală locală, transmisă fără variații semnificative în cursul epocii moderne și până în primele decenii ale perioadei comuniste, exprimată prin dualitatea urban-rural care se regăsește în alăturarea caracteristicilor urbanistice și arhitecturale specifice târgului minier și a celor proprii construcțiilor vernaculare rurale din zonă. Astfel, înscrierea într-un front continuu spre Piață și accesul în curte prin gang, prezența spațiilor comerciale (prăvălie sau atelier) la parter, compoziția generală și decorația arhitecturală a fațadelor îndreptate spre spațiul public aparțin repertoriului urban, pe când organizarea spațiilor de locuit – încăperi înșiruite accesibile prin târnaț – și structura constructivă, în două registre diferite – jos zidărie de piatră legată cu mortar de var, sus sistem *Blockbau*, în cununi din bârne de lemn – sunt specifice arhitecturii rurale a zonei.

Pe acest fond se adaugă trăsăturile stilistice caracteristice epocii de edificare a casei, vizibile atât în ceea ce privește conformația volumetrică, cu acoperiș în două ape cu pante moderate și învelitoare de țiglă ceramică profilată, cât și prin configurația golurilor, sensibil mărite față de epocile anterioare, sau prin repertoriul decorativ, temperat sau chiar minimal, cu pazii traforate din lemn și elemente de feronerie specifice.

Un element valoros pentru fenomenul arhitectural de la Roșia Montană regăsit și la această casă este „expunerea” în fațadele dinspre stradă ale clădirilor a unor blocuri din piatră (stele funerare, inscripții, altare de cult, fragmente arhitecturale) recuperate din construcții sau amenajări romane. Astfel, în 1939, la construirea casei, în fațada dinspre Piață, aproape de poartă, este zidită o spolie romană care fusese descoperită în zona Țarina - un altar votiv cu inscripția *Apollini / Aug(usto) sac(rum) / Panes N / [o]-setis / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*, o închinare zeului Apollo Augustul făcută de către ilirul Panes, (fiul) lui Noset -, mărturie a supraviețuirii până în perioadă interbelică a acestui mod special de proiectare în prezent a trecutului. Un al doilea fragment epigrafic roman – o lespede votivă cu inscripția *Dassius [] / Deanae [] / et conle []* – se găsea încastrat în pavajul curții, ilustrând un alt mod, pur funcțional, de reutilizare a materialului litic roman. Astfel de exemple subzistă încă la mai multe case din zona centrală a Roșiei Montane (ex. casele 342, 391, 409).

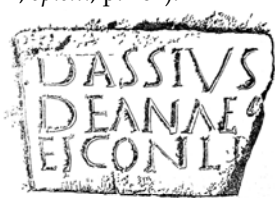
În 1975 cele două piese romane au fost extrase și transportate la Muzeul Mineritului din Roșia Montană, unde se află expuse.

relevu: Claudia Apostol (2010) ■

Casa nr. 321: fațada spre Piață.

Altar votiv încadrat în fațada casei nr. 321: imagine din anii '70 (M. Bonfert, V. Wollmann, *op.cit.*, p. 202).

Lespede votivă încadrată în pavajul din curtea casei (A. Sintimbrean, *Muzeul Mineritului din Roșia Montană*, București, 1989, p. 129).

Locuință minerească (1 ½ sec. XIX) Roșia Montană nr. 263

Casa, o locuință minerească tradițională, este așezată pe terenul accidentat de la baza versantului nordic al Masivului Cârnic, în zona galeriei Râzna. Cele două corpuri de construcție – casa de locuit și bucătăria adăugată ulterior – separate de târnaț, descriu un plan în formă de „L”.

Corpul principal preia panta accentuată a terenului prin intermediul unui masiv de zidărie în care a fost delimitată o pivniță de mici dimensiuni cu acces direct de la baza pantei terenului. În interiorul pivniței se conservă un element extrem de prețios al arhitecturii minerești de la Roșia Montană - *jompul* – bazin alimentat de un izvor, utilizat pe timpul iernii pentru spălarea minereului. Acest mod de structurare, cu pivniță dedicată activității de prelucrare a minereului, accesibilă din curtea casei sau în alte cazuri direct din stradă, separată de zona de locuit, devine o mărturie concretă pentru descifrarea în cheie locală a configurației majorității pivnițelor întâlnite la Roșia Montană.

Specularea amplasamentului prin modul de dispunere a celor două corpuri de construcție, articulate cu târnațul prelungit într-un mic foișor închis cu geamlâc dă naștere unei configurații scenografice de mare valoare.

relevu: Andrei Bacoșcă, Georgiana Ciceo, Cristian Hanusz, Mădălina Perju, Andra Pop (2011) ■

Casa nr. 263: vedere din curte.

Locuință minerească (1 ½ sec. XIX) Roșia Montană nr. 475

Casa se înscrie într-o categorie aparte, caracterizată prin dispunerea înșiruită de-a lungul uliței a corpurilor de construcție – casa de locuit legată printr-un gard opac în care se deschide o poartă pietonală de un șir de anexe compus din cuptor, bucătărie, atelier, magazie și cotețe. Corpul locuinței este și el alcătuit prin alăturarea organică a trei volume care se retrag succesiv față de linia uliței, preluând în același timp panta tot mai abruptă a terenului. Această dispoziție adițională a dat naștere unui front continuu spre stradă, o configurație comună în zona centrală a așezării, dar excepțională la periferie.

Gospodăria este amenajată pe o mică terasă susținută de ziduri de sprijin, în partea superioară a unui versant cu pantă repede, într-un punct care oferă o deschidere spectaculoasă spre întreaga Vale a Roșiei. Din îmbinarea particularităților topografice, urbanistice și arhitecturale a rezultat o compoziție cu valențe scenografice deosebite.

Contextul construit al casei, alcătuit preponderent din clădiri istorice – între care unele de mare valoare, în cazul casei nr. 482 recunoscută și prin înscrierea în Lista Monumentelor Istorice – este în pericol să piardă cea mai importantă piesă, casa nr. 476, o clădire impozantă separată de stradă printr-o poartă de zidărie încheiată în arc. Așezate pe laturi opuse

ale străzii, cele două case exprimă într-o configurație remarcabilă unul dintre aspectele proprii construirii tradiționale de la Roșia Montană: împrumuturile permanente din arhitectura de factură urbană.

relevu: Crenguța Hoza, Gabriela Olenici, Diana Onit, Alexandra Stoica (2011) ■

Casa nr. 475: fațada principală (sud), îndreptată spre curte și spre Valea Roșiei.

Casa nr. 475: frontul opac și continuu îndreptat spre stradă (nord).

Locuință minerească (sec. XIX)

Roșia Montană nr. 255

Locuința, compusă din două camere și târnaț, așezate pe o pivniță cu două compartimente care îndeplinește și rolul de terasare a pantei terenului natural este tipică pentru arhitectura tradițională locală. Târnațul inițial a fost lărgit ulterior pentru a deveni încăpere de locuit. Cu acest prilej șarpanta casei a fost prelungită peste noul spațiu, operațiune care a dat naștere formei asimetrice, descentrate a acoperișului. Modul firesc de transformare a construcției, câmpul vibrat al finisajelor sau suprafețele neregulate ale elementelor structurale descriu calitatea compozițională și plastică extraordinară a arhitecturii istorice conservată substanțial la Roșia Montană.

Contextul construit istoric al casei nr. 255 a fost afectat prin dispariția casei nr. 252, o locuință

tradițională de mici dimensiuni demolată de compania minieră.

relevu: Ionuț Butu, Mihai Gogu (2009) ■

Casa nr. 255: fațada dinspre stradă.

Casa nr. 255: fațada dinspre curte, cu târnațul lărgit.

Locuință rurală (sec. XIX)

Roșia Montană, Țarina nr. 1248

Un exemplu reprezentativ de locuință tradițională din zona preponderent rurală de la periferia târgului minier și împrejurimi, casa nr. 1248 este construită spre sfârșitul secolului al XIX-lea și are structura spațială și funcțională obișnuită pentru zonă: nivelul locuibil alcătuit din două încăperi accesibile prin târnaț, cărora li se adaugă o anexă – bucătărie – adosată unei laturi a casei. Acest nivel principal se ridică peste o pivniță care preia panta terenului, mărginită de un perete de fațadă dispus chiar la stradă și cu ceilalți pereți îngropați în pantă. Sistemul constructiv este și el particular, reprezentând o variantă locală a unei soluții cu largă răspândire în zona Apusenilor. Astfel, sistemul *Blockbau*, cu pereții alcătuiți din bârne dispuse în cununi orizontale este aplicat aici într-o variantă cu reminiscențe urbane: bârnele sunt toate cioplite în patru fețe și încheiate la colțuri în coadă de rândunică, în sistemul numit „nemțesc”. Pereții pivniței sunt realizați din zidărie de piatră, la fel ca și bolta care acoperă spațiul. Acoperișul este cu șarpantă în patru ape repezi, cu învelitoare de

șindrila, astăzi ascunsă de tabla montată direct peste vechea învelitoare.

Vecinătatea în care se află casa, liniștită și depărtată de pulsul Pieței centrale, a fost și ea răscolită prin demolarea mai multor case și anexe luate în posesie de compania minieră. Dintre acestea, casa nr. 1247 reprezenta o valoare a arhitecturii vernaculare locale.

relevu: Alexandru-Șerban Bălan, Alexandru-Ioan Mânecan, Dana Ninulescu (2011) ■

Casa nr. 1248: fațada dinspre stradă.

Casa nr. 1248: fațada dinspre curte.

Virgil Apostol,
Ștefan Bălici.